

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นที่สนใจทั่วโลก เริ่มจากประเทศที่พัฒนาแล้วที่เริ่มเห็นความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติบ่อยขึ้นและรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ กระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ จึงมีความตื่นตัวในการหาสาเหตุและพบว่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ปัญหาโลกร้อน ปรากฏการณ์ El nino, La nina ซึ่งเป็นการไหลย้อนกลับของผิวน้ำทะเลที่อุ่นในช่วงเวลาหนึ่งจากบริเวณเส้นศูนย์สูตรของมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันตก ไปแทนที่กระแสน้ำเย็นที่พัดอยู่เดิมตามบริเวณเส้นศูนย์สูตรทางมหาสมุทรแปซิฟิกตะวันออก และบริเวณชายฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปอเมริกาใต้ มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ความผันแปรของระบบอากาศในซีกโลกใต้ ส่งผลทำให้เกิดความผิดปกติทางภูมิอากาศ เช่น ทำให้เกิดความแห้งแล้งในบริเวณที่เคยมีฝนตกหรือเกิดฝนตกหนักบริเวณที่เคยแห้งแล้งอยู่แต่เดิม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสิ่งมีชีวิตในโลก ดังนั้นกระแสการอนุรักษ์จึงเริ่มมีการพูดถึงมากขึ้น มนุษย์เป็นต้นตอสำคัญในการเกิดและก่อให้เกิดผลกระทบในหลาย ๆ ในแง่ของสิ่งแวดล้อม มนุษย์นั้นเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาหลากหลายต่าง ๆ แต่มนุษย์จะเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดความตระหนักและรับรู้ถึงวิถี การในการแก้ไขป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับเครื่องมืออย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับมนุษย์ คือ การมีจริยธรรมหรือคุณธรรมที่ดีงาม ในสังคม ๆ หนึ่งจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมด้วยการสร้างจิตสำนึกหรือความตระหนักออกจากตัวมนุษย์เอง (ประหยัด ปานดี, 2546)

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องในลักษณะของปฏิสัมพันธ์ (interaction) กล่าวคือต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีบทบาทกับอีกฝ่ายหนึ่ง รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม พิจารณาตามการเปลี่ยนแปลงของเวลา คือ มนุษย์ถูกควบคุมโดยธรรมชาติ (Man control by the nature) 2 ล้านปีมาแล้ว ยุคแรก ๆ (Primitive) ก่อนยุคหิน สมอ ยังไม่ต่างจากลิงมากนัก มนุษย์ทำอะไรไม่เป็นเลย ไม่รู้จักทำเครื่องนุ่งห่ม กินอาหารกันดิบๆ ไม่มีการสร้างบ้าน เก็บของป่า (Gathering) ล่าสัตว์ (Hunting) จากนั้นก็มีวิวัฒนาการ เรียนรู้จากธรรมชาติมากขึ้น มนุษย์เริ่มปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ (Man adapts to the nature) มีวิวัฒนาการทางสมอง รู้จักปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รู้จักทำเครื่องนุ่งห่ม เริ่มสร้างบ้าน ใช้ไฟในการทำอาหาร ทำ

สวนครัว (Gardening) ทำอาวุธ เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ (Animal Raising) ฯลฯ มีสาธารณสุขที่ดีขึ้น การตายเท่าเดิม ประชากรเพิ่มมากขึ้น มนุษย์เริ่มเอาชนะธรรมชาติ (Man overcomes the nature)

ประชากรเพิ่มมากขึ้น เริ่มนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ คิดเครื่องปรับอากาศ เครื่องทำน้ำอุ่น อาหารการกินดีขึ้น ผลิตยาปฏิชีวนะ ทรัพยากรลดลง ทรัพยากรเริ่มจำกัดลง มีความพยายามหา ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากขึ้น คุณค่าธรรมชาติ ขุดเจาะน้ำมัน มีการประดิษฐ์คิดค้น อัตราการเกิดสูง อัตราการตายลดลง ทำเกษตรกรรม (Agriculture) ปศุสัตว์ (Life stock) มนุษย์กำลังถูกทำลาย โดยธรรมชาติ (Man destroyed by the nature) เช่น เอลนีโญ คือ ภัยแล้ง น้ำท่วม อากาศที่ผิดปกติ ไฟป่า จาก 4 ลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนี้ทำให้สามารถเข้าใจได้ว่าหากถ้ามานุษย์กับธรรมชาติต่างพึ่งพาอาศัยกัน ธรรมชาติจะเกิดสมดุล (Balance of Nature)

ทรัพยากร หมายถึง สิ่งที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญ มีทรัพยากรที่สามารถสร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้ (Renewable Resources) เป็นทรัพยากรที่ไม่มีวันหมดสิ้น ทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างเสริมได้ หมดแล้วหมดเลย (Non-Renewable Resources) เช่น แร่ธาตุ ก๊าซธรรมชาติ ทรัพยากรที่มีศักยภาพที่จะสร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้ (Potentially Renewable Resources) คือ ไม่ใช่จะสร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้ทันที แต่ก็ไม่ใช้หมดไปทันที แต่มีศักยภาพที่จะสร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้ เช่น ป่าไม้ ถ้ามีการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์อย่างมีหลักการ เช่น ตัดไม้ ก็มีการปลูกเสริม ป่าไม้ ไม่เพียงแต่เป็นหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติที่ทำหน้าที่ในการรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ยังมีหน้าที่สำคัญยิ่งต่อระบบนิเวศ และถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญประเภทหนึ่งที่ทำให้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มนุษย์และสิ่งแวดล้อม อำนวยให้มนุษย์มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตคือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค (มนัส สุวรรณ, 2539) ได้กล่าวถึงความสำคัญของป่าไม้ ไว้ว่า “ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างมาก สิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ 4 ประการ ล้วนได้มาจากพืชเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมเชิงทำลายของมนุษย์ที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้สามารถส่งผลในทางลบแก่มนุษย์ได้เช่นกัน ที่เห็นได้ชัด คือ มนุษย์ขาดแหล่งที่มาซึ่งปัจจัยสี่ ขาดสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ขาดตัวการในการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ และขาดคุณค่าทางเศรษฐกิจอันพึงได้รับจากป่าไม้” วัสดุจากธรรมชาติมีคุณค่าต่อทางเศรษฐกิจและสังคม ในประเทศที่กำลังพัฒนา สามในสี่ของประชากรโลกนั้นใช้พืชสมุนไพรจากป่า ส่วนประเทศที่พัฒนาแล้ว มีอุตสาหกรรมผลิตยาที่สกัดจากวัชพืชธรรมชาติมูลค่านับไม่ถ้วน ธรรมชาติป่านั้นเป็นที่รวมสรรพสิ่งมีชีวิตไว้มากมาย พืชเกษตรหลายชนิดกำเนิดมาจากป่า ไม่ว่าจะใช้เป็นอาหารหรือวัตถุดิบในการทำอุตสาหกรรมต่าง ๆ การขยายพันธุ์พืชเพื่อพัฒนาการเกษตรกรรมเพื่อรองรับความต้องการของจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี นอกจากนั้น ทรัพยากรที่เป็นสิ่งมีชีวิตสามารถใช้ประโยชน์ในธุรกิจการท่องเที่ยวที่สำคัญได้ เช่น

การท่องเที่ยวในอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สามารถเพิ่มรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกประเทศ เราสามารถแบ่งแยกหน้าที่ของป่าไม้ สำหรับสิ่งแวดล้อมได้เป็น 3 หน้าที่ คือ หน้าที่ทางอนุรักษ์ หน้าที่ทางเศรษฐกิจและหน้าที่ทางสังคม หน้าที่ทางอนุรักษ์ ที่ช่วยเสริมให้มีฝนตก ก่อให้เกิดระบบหมุนเวียนของออกซิเจนในอากาศ ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน ป้องกันลม หน้าที่ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งวัตถุดิบ เป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งวัตถุดิบในทางอุตสาหกรรม เป็นแหล่งสมุนไพร หน้าที่ทางสังคม เช่น เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

เนื่องจาก มีการนำมาใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ของป่ามากเกินไป การค้าขายสัตว์และพืชป่าแบบผิดกฎหมาย การรบกวนแหล่งที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ และการสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัย เป็นสาเหตุหลักของการลดจำนวนประชากรของทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตในป่า การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำและเขื่อนพลังน้ำ ความเป็นเมือง การท่องเที่ยว และภาวะมลพิษ ล้วนแต่ก่อให้เกิดการลดลงของจำนวนประชากรต่าง ๆ ทำให้ป่าเสื่อมโทรมและลดจำนวนแหล่งอาหาร ดังที่ (มนัส สุวรรณ, 2540) ได้ให้สาเหตุที่สำคัญของการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ คือ 1) สูญเสียโดยถูกต้องตามกฎหมาย กรณีนี้รัฐบาลอนุญาตให้หน่วยงานของรัฐหรือของเอกชนเข้าดำเนินการเกี่ยวกับป่าไม้ 2) สูญเสียโดยผิดกฎหมาย การสูญเสียลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการที่ประชาชนเข้าไปลักลอบตัดไม้ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ส่วนตัว หรือนำออกขายในรูปแบบของไม้เถื่อน และ 3) สูญเสียโดยการบุกรุกทำลายป่าไม้ของราษฎรอาจด้วยแรงจูงใจ หรือแรงกดดันบางอย่างเช่น จำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้นทำให้ขนาดที่นาต่อคนเล็กลง เครื่องมือและเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยให้การตัดไม้หรือบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้สะดวกขึ้น และการมีโรงงานอุตสาหกรรมที่ต้องการวัตถุดิบประเภทผลผลิตจากการเกษตรเพิ่มขึ้น เป็นต้น ซึ่งจะกระทบโดยตรงกลับมายังมนุษย์เราทั้งหลายปัญหาสิ่งแวดล้อมได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าไม่ใช่เรื่องไกลตัว และไม่ใช่เรื่องของใครเพียงคนเดียว แต่การกระทำของคนเพียงคนเดียว กลับสามารถสร้างผลกระทบแก่คนอีกซีกโลกหนึ่งได้ถึงขนาดที่มีค่าเปรียบเปรยผลกระทบสิ่งแวดล้อมว่า “เด็ดดอกไม้ดอกหนึ่ง สะเทือนถึงดวงดาว” จากข้อมูลที่ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548) กล่าวใน “การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ: บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม” เกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงในภาคเหนือตอนบน และการลดพื้นที่ป่าไม้ ว่า “ในเขต 17 จังหวัดภาคเหนือ พื้นที่ป่าไม้ลดลงตามลำดับ จากที่เคยมีถึงร้อยละ 51.73 ของพื้นที่ภาคเหนือทั้งหมดใน พ.ศ. 2525 ลดลงเหลือร้อยละ 44.35 ในพ.ศ. 2536 ซึ่งหมายความว่าในช่วง 10 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2525-2536 พื้นที่ป่าไม้ลดลงถึงร้อยละ 7.38 หรือ จำนวน 12,525 ตารางกิโลเมตร ถึงแม้ว่าจะมีการปลูกป่าทดแทนโดยการใช้งบประมาณ หรือโดยเงินบริจาคสมทบทุน หรือกลยุทธ์ใดก็ตาม พบว่าสามารถทำได้เพียงร้อยละ 5.06

ของเนื้อที่ป่าทั้งประเทศในระหว่างปี พ.ศ. 2533 -2538 การดูแลรักษาให้สภาพแวดล้อมยังคงอยู่นั้น จึงเป็นสิ่ง จำเป็นที่ต้องจัดการ

การจะบรรลุเป้าหมายในการใช้ทรัพยากรให้มีใช้ตลอดไปตามหลักการทางอนุรักษ์วิทยา สรุปได้เป็น 3 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ต้องใช้อย่างฉลาด ประหยัดของที่หายาก หาวิชาการปรับปรุงของที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น มีการดำเนินการเป็นขั้นตอนในการกำจัดการใช้ที่ไม่จำเป็นหรือมีแนวโน้มที่จะเกิดความสูญเปล่าขึ้น การดูแลทรัพยากรที่หายากหรือมีน้อยให้อยู่ในสถานะที่มากพอเสียก่อนจึงจะให้ใช้ทรัพยากรนั้น ๆ ได้ ผู้ใช้ทรัพยากรควรตระหนักว่า ทรัพยากรแต่ละอย่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน หากที่จะแยกจากกันได้ ถ้ามีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่กระทบกระเทือนต่อทรัพยากรอีกอย่าง ปัญหาจะเป็นปัญหาลูกโซ่เสมอ การเพิ่มผลผลิตของพื้นที่แต่ละแห่งควรจะต้องทำเพราะจะทำให้เกิดดุลทางธรรมชาติในด้านอื่น และต้องพยายามอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ดีขึ้นเพื่อให้มีพืชและสัตว์เจริญเติบโตได้ตลอดช่วงกาลนาน (ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม, 2549) ดังนั้น จึงมีการจัดแบ่งกลุ่มของป่า เพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของป่า โดยการแบ่งป่าโดยอาศัยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ รวมถึงการแบ่งป่าโดยอาศัยวัตถุประสงค์ของการจัดการ (Management objective) นั้นสามารถแบ่งเป็น ป่าเศรษฐกิจ (Economic forest, Commercial forest) เป็นพื้นที่ที่กำหนดไว้เพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เช่น สวนป่า ป่าป้องกัน (Protection forest) เป็นป่าเพื่อประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การนันทนาการ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และป่าเนกประสงค์ (Multiple use forest) เป็นพื้นที่ป่าที่มีไว้เพื่อประโยชน์หลายด้านทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ป่าชุมชน ซึ่ง อุทิศ ภูอินทร์ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงความหมายของป่าชุมชน ในบทความ หนังสือพิมพ์มติชนว่า ป่าชุมชน (Community forest) เป็นพื้นที่ป่าที่เปิดให้ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ตามความเหมาะสม เช่น เก็บหาของป่า เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้ เป็นต้น ต้องมีการจัดการที่เหมาะสมปริมาณที่มีขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชน และความเหมาะสมที่รัฐบาลสามารถจัดให้ได้

ลุ่มน้ำแม่ปิงเป็นลุ่มน้ำสำคัญทางภาคเหนือของประเทศไทย เป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนซึ่งมีความสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย ทั้งในบทบาทการเป็นแหล่งต้นน้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ทรงคุณค่าในการพัฒนา หล่อเลี้ยงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดในบริเวณโดยรอบ ลุ่มน้ำแม่ปิงมีต้นน้ำมาจากคอยถ้ำที่ติดชายแดนพม่า ไหลไปทางทิศตะวันออกสู่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ นี้มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตามระดับความสูงต่าง ๆ กันไป จุดสูงสุดของพื้นที่คือ คอยเชียงดาวที่ชาวบ้านเรียกคอยหลวง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว มีความหลากหลายของระบบนิเวศป่าไม้ ทำให้มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานแตกต่างกันไปตามวิถีการดำรงชีพตาม

สภาพแวดล้อม ชาวบ้านมีวิถีการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพ การปลูกข้าว หาดอาหารการกิน จากป่า แม่น้ำ มีการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้โดยสะดวก

อำเภอเชียงดาว อำเภอเชียงใหม่ มีแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่เป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำแม่ปิง เนื่องจากสภาพทางภูมิประเทศและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ของชุมชนหลากหลายหมู่บ้านมานานกว่าร้อยปี การใช้ชีวิตโดยอิงทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน การเพิ่มจำนวนของประชากรในหมู่บ้านทำให้มีการเบียดเบียนทรัพยากรป่าไม้มากขึ้นเพื่อการดำรง ชีวิต การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ความหนาแน่นของป่าลดลงกระทบต่อประชาชน โดยตรง ซึ่งมีผู้นำหมู่บ้านได้สังเกตเห็นว่าหากมีการใช้ไม้จากป่ามากขึ้นทำให้ป่าไม้ลดลง แหล่ง อาหารที่สำคัญจะลดลงและเกิดสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปในทางลบมากขึ้น ซึ่งเห็นได้ชัดว่าน้ำใน แหล่งเก็บน้ำบางแห่งลดลงและเหือดแห้ง ป่าเสื่อมโทรม ทำให้เกิดความเดือดร้อน จึงเริ่มมีความคิด ในการจัดการดูแลอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมที่เริ่มจากหมู่บ้าน ขยายออกไปเป็นตำบล และอำเภอ

ไผ่ เป็นพืชชนิดหนึ่งที่มีลำต้นสูงที่สุดในโลกและมีอัตราการเจริญเติบโตเร็ว ใช้น้ำมากใน ระยะที่เป็นกล้า เมื่อตั้งตัวได้สามารถดูดกินน้ำได้ดีเพราะเป็นพืชผลัดใบและรากตื้น เราสามารถนำ ประโยชน์จากไผ่มาใช้ได้นานับการ นับตั้งแต่สร้างที่อยู่อาศัย ใช้เป็นไม้ประดับ ใช้ในอุตสาหกรรม เยื่อกระดาษ อุตสาหกรรมหน่อไม้ อุตสาหกรรมผลิตตะเกียบ ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ อีกทั้งยังเป็นพืชที่ บ่งบอกหรือชี้วัดสภาพป่าได้อีกชนิดหนึ่ง คือ หากพื้นที่ไหนมีการตัดไม้ทำลายป่ามาก ๆ เราจะเห็น ไผ่ขึ้นกระจายและชี้ว่าพื้นที่ดังกล่าวต้องเคยอุดมสมบูรณ์มาก่อน และในทางวิชาการด้านการจัดการ ป่าไม้จะใช้ไผ่เป็นพืชเบิกนำก่อนที่จะให้ต้นไม้อื่นเติบโต (ข้อมูลจากศูนย์วิจัยป่าไม้ อ่างใน บทความ ทำไม้ “ไผ่” จึงเป็นไม้มหัศจรรย์ เขียนโดย สงคราม ชรรรมมิณูช)

หมู่บ้านหัวทุ่ง หมู่ที่ 14 อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแบบอย่างของการจัดการ ภายในหมู่บ้านในการจัดการการใช้ทรัพยากรในป่า โดยการผันแปรวัตถุประสงค์ในป่า ให้นำมาซึ่งรายได้ เสริมโดยการนำผลผลิตของป่า คือ การนำไผ่บงกาย (บงคาย) มาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง โดยเฉพาะนำมาสานเป็น “ก๊วย” ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น ในที่นี้หมายถึง เ่งไม้ไผ่ สำหรับบรรจุของ และจะใช้ได้ดีสำหรับบรรจุผัก ใบเมี่ยง ใบชา ผลผลิตทางการเกษตร ในอดีตการทำ “ก๊วย” ถือเป็น ผลิตภัณฑ์ที่เป็นรายได้เสริมจากการทำงานอาชีพรับจ้างทั่วไป เมื่อกลับเข้าบ้านจึงจะมีการทำเป็น ผลิตภัณฑ์ในครอบครัว เป็นการทำอุตสาหกรรมขนาดเล็ก หากแต่ทุกครัวเรือนทำกันภายใน อีกทั้ง ในอดีตป่าไผ่บงมีจำนวนมากในป่า ทำให้สามารถนำมาใช้ได้อย่างสะดวก แต่เมื่อมีการตัดเพิ่มขึ้น ตามจำนวนความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้นทำให้จำนวนต้นไผ่บงในป่าธรรมชาติลดจำนวนลง อย่างรวดเร็ว อีกทั้งเมื่อเข้าไปตัดไม้ไผ่ในป่า ทำให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องจากการแผ้วถางทางเดิน

เพื่อเข้าสู่แหล่งป่าไผ่ และการนำไม้ชนิดอื่นหรือสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มาใช้ประโยชน์ ทำให้ระบบนิเวศเกิดการเปลี่ยนแปลง สัตว์ป่าและชนิดพันธุ์ของต้นไม้ในป่าลดลง ซึ่งเป็นความวิตกกังวลของผู้นำชุมชน จึงเกิดความคิดในการเพิ่มจำนวนไม้ในป่าและลดการตัดไม้ในป่า และหาวิธีการจัดการกระบวนการจัดการภายในหมู่บ้าน ให้สามารถจัดการพื้นที่สภาพป่าไม้ธรรมชาติ และจัดสรรให้มีการปลูกป่าไผ่บงในพื้นที่ทำให้เกิดเป็นเขตป่าเศรษฐกิจของชุมชน ผันอาชีพเสริมเป็นอาชีพหลัก โดยการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกปลูกไม้ไผ่บงกาย (บงกาย) ภายใต้ชื่อโครงการว่า “โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทาง

ผู้นำชุมชน ได้ขอรับการสนับสนุนพื้นที่ปลูกไม้ไผ่บงจากหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 สำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุดพื้นที่ จำนวน 42 ไร่ ให้กับสมาชิก ซึ่งมีจำนวน 95 ราย เข้าดำเนินการปลูกป่าไผ่ได้ ภายใต้การดูแลของสมาชิก เริ่มนำกล้าไม้ไผ่บงลงปลูก เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2542 จำนวน 2,375 ต้น ใช้เวลาที่ไผ่เติบโตเป็นเวลา 6 ปี กอไผ่แตกกอเพิ่มจำนวนกอละ 20-30 ลำเดือนมกราคม 2548 ประธาน กลุ่มสมาชิกในโครงการฯ เริ่มตัดไม้ไผ่บงแจกแก่สมาชิกเป็นครั้งแรก รายละ 10 ลำ รวมแล้วครั้งแรกตัดไม้ไผ่บง จำนวน 950 ลำ เพื่อนำไปจักตอกสานแข่ง (ก้วย) โดยแต่ละปีจะตัดประมาณ 2-4 ครั้ง ตั้งแต่ดำเนินการครั้งแรก จนถึงการตัดครั้งล่าสุด เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2550 ที่ผ่านมา สามารถตัดได้แล้ว รวม 9 ครั้ง แต่ละครั้ง จะได้ไม้ไผ่ประมาณ 900 ลำ รวม 8,100 ลำ หากนำไปจำหน่ายจะได้ลำละประมาณ 15 บาท รวมเป็นเงิน 121,500 บาท แต่กลุ่มสมาชิกได้ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยการสานแข่ง (ก้วย) ใฝ่ฝัก ผลไม้จากไม้ไผ่ 1 ลำ จะสานแข่ง (ก้วย) ได้ประมาณ 30 ใบ ขายได้ใบละ 4 บาท รวม 120 บาทต่อลำ ซึ่งจะทำให้ขายแข่ง (ก้วย) ได้เงินถึง 972,000 บาทเป็นการเพิ่มมูลค่าถึง 8 เท่า หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 จัดตั้งงบประมาณซื้อเครื่องจักตอกมอบให้กับกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 2 เครื่อง เพื่อให้สมาชิกได้ใช้จักตอกโดยไม่ต้องไปจ้างจากที่อื่น ทำให้ลดต้นทุนลงได้อีก ต่อมาเห็นว่าต้นไม้ที่ไม่สามารถนำมาจักตอกสานแข่ง (ก้วย) ได้ น่าจะใช้เผาถ่านออกจำหน่ายหารายได้ให้สมาชิกอีกทางหนึ่ง โดยประสานกับ “ชมรมคนรักภัยไผ่” ที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ส่งสมาชิกไปศึกษาดูงานการเผาถ่านไม้ไผ่ และการทำน้ำส้มจากควันไม้ ให้กับกลุ่มสมาชิกฯ พร้อมทั้งติดต่อประสานกับทางอุตสาหกรรมภาคเหนือเพื่อช่วยแนะนำการทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้ไผ่ให้กับราษฎรบ้านหัวทุ่ง

วิธีการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกนี้เป็นที่น่าสนใจ ในการศึกษาถึงกระบวนการวิธีคิดของผู้นำหมู่บ้านวิธีการจัดการภายในหมู่บ้านและการโน้มน้าวใจของชาวบ้าน สมาชิกในหมู่บ้านให้เห็นความสำคัญของไผ่ การอนุรักษ์ป่า การส่งเสริมอาชีพ อีกทั้งการจัดการภายในชุมชนให้มีส่วนร่วม แต่ละหมู่บ้านของอำเภอเชียงดาวที่ขยายผลการดำเนินการเป็นแบบอย่างและสามารถรวมตัว

ระหว่างผู้นำและสมาชิกในหมู่บ้านใกล้เคียงภายในเขตตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่ ให้สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพในการจัดการ เพื่อการรักษาและอนุรักษ์ ในด้านสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบริบททางสังคม-เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของ หมู่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียง ดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการและการดำเนินการป่าเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลง ของการฟื้นคืนสภาพของพื้นที่ป่าและเสริมสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียง ดาว จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

- หมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
- พื้นที่ป่าเศรษฐกิจชุมชน หมู่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 แปลง แปลงแรกจำนวน 42 ไร่ แปลงที่สองจำนวน 105 ไร่

ขอบเขตประชากร

ในการศึกษาครั้งนี้ศึกษาสมาชิกหมู่บ้านที่เป็นคณะกรรมการโครงการส่งเสริมอาชีพแบบ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ หมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่ จำนวน 94 คน และ ผู้นำหมู่บ้านและประธานกลุ่มองค์กรต่างๆของหมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบล เชียงดาว อำเภอเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ คือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 5 คน

ขอบเขตของเนื้อหา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิธีการจัดการของเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิง และ วิธีการจัดการป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน ของหมู่บ้านหัวทุ่งอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ สามารถ แบ่งได้ออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. บริบทของหมู่บ้านหัวทุ่ง ประกอบด้วย

1.1 บริบททางด้านชุมชน เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

1.2 บริบทของโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

2. การศึกษากระบวนการในการสร้างความตระหนัก จิตสำนึก การมีส่วนร่วม การสร้างความเข้มแข็ง ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

2.1 อุดมการณ์ ความคิดของผู้นำชุมชน

2.2 การขยายแนวคิด การโน้มน้าวให้เกิดความร่วมมือในชุมชน

2.3 กระบวนการของกลุ่มชาวบ้านในการร่วมตัวจัดตั้งเป็น โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

นิยามศัพท์

เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ผู้ศึกษาได้กำหนดความหมายของคำศัพท์ ดังนี้

กระบวนการการจัดการ หมายถึง วิธีการดำเนินการของกลุ่มชาวบ้านบ้านหัวทุ่งในมีส่วนร่วมในการจัดการให้เกิดป่าเศรษฐกิจชุมชน การโน้มน้าวให้เกิดความร่วมมือในชุมชนจัดตั้งเป็นโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ป่าเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง ป่าปลูก ในที่นี้ คือป่าไผ่ ที่มีการจัดการภายในชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ที่ก่อให้เกิดรายได้ต่อสมาชิกที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริฯ